

УДК (UDC) 94 (477.41) «1872/1919»

ICON COLLECTIONS OF THE CHURCH-ARCHAEOLOGICAL MUSEUM AT THE KYIV THEOLOGICAL ACADEMY (1872 – 1919)

КОЛЕКЦІЇ ІКОН ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ПРИ КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ (1872 – 1919)

Kravchenko I. A. / Кравченко І. А.*candidate of historical science/канд. істор. наук**Associate Professor of the Department of Archeology and Museum Studies Faculty of History /**доцент кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету*

ORCID: 0000-0001-6917-3549

*Taras Shevchenko National University of Kyiv**Kyiv, Volodymyrska 60**Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Kyiv, Volodymyrska 60*

Анотація. Мета статті: дослідити історію формування збірки ікон Церковно-археологічного Музею при Київській духовній академії у хронологічному порядку їх надходження, шляхів надходження їх до Музею, складу колекцій ікон, персоналії збирачів колекцій, історичної долі збірки.

Наукова новизна: із загальної теми діяльності Церковно-археологічного Товариства та Музею при Київській духовній академії окремо виділено історію колекцій ікон, яка досліджена на основі опублікованих та неопублікованих джерел.

Висновки. Збірка ікон Церковно-археологічного Музею при Київській духовній академії (1872 – 1919) була найчисельнішою і найціннішою на час його існування на території сучасної України. Досить значна кількість ікон надійшла від церковних установ (церков, монастирів, Св. Синоду, тощо), але переважна більшість потрапила до Музею як пожертви від приватних осіб.

Серед найбільших і найцінніших колекцій ікон можна назвати наступні. Сорокінсько-Філаретівська нараховувала 222 ікони XIV – XIX ст., унікальна тим, що являла собою «квінтесенцію» всієї історії руського іконопису, з усіма його розгалуженнями на школи. Колекція ікон зі складів Св. Синоду і Московського товариства любителів духовної просвіти нараховувала 112 ікон також руського іконопису. 86 ікон було у Муравйовській колекції, серед них були і цінні старовинні ікони.

Колекція українських ікон Музею XVI – XVIII ст., багато з яких були зібрані на території України у парафіяльних священників Т.В. Кибальчичем, формувалась протягом всього часу існування Музею. Деякі з них зображали святих у національному українському одязі.

Невелика (43 ікони на 42 дошках), але найцінніша Порфиріївська колекція ікон у своєму складі мала п'ять найдавніших енкаустичних ікон з Синаю, датованих приблизно V – VII ст., а також пізніші візантійські і грецькі ікони IX – XVIII ст., зібрані єпископом Порфирієм (Успенським) на Синаї і Афоні.

Колекція К.П. Демідової, княгині Сан-Дonato, складалася з руських ікон, металевих образків і хрестиків, нараховувала 207 предметів. 129 ікон було у Леонардівській колекції; більша їх частина була зібрана на території України. 81 старообрядницька ікона була у переданій до Музею колекції В.М. Фальковського. Також у складі збірки Музею були старовинні ікони з Києво-Софійського собору та кількох монастирів на території України.

Події XX ст. (дві світові війни, революції 1917 р. та панування атеїстичної ідеології в СРСР) негативно вплинули на збереження багатющих колекцій Церковно-археологічного Музею при КДА, в тому числі й ікон. Багато музейних предметів зникли, вкрадені чи були

просто знищені; припинив своє існування й сам Музей. Проте, деякі ікони вцілилися під час усіх перипетій, і досі зберігаються у кількох київських музеях.

Ключові слова: ікони, Церковно-археологічний Музей при Київській духовній академії, музейні колекції України.

Вступ Початки цілеспрямованого колекціонування ікон у Європі сучасні дослідники відносять до XVI ст. Вплив на це спричинила нова хвиля іконоборчих рухів (тобто рухів за заборону зображень у храмах) у процесі Реформації Західної церкви. Люди, які рятували твори мистецтва з церков, подали приклад нового порівняно з середньовічним розуміння мистецтва – як цінності світської культури. У сакральних творах мистецтва відкрили потенційну властивість бути предметом колекціонування чи музейним предметом. Статус і функції цих творів мистецтва змінились. З предметів релігійного культури вони перетворились на твори естетичного культури, на предмети, володіти якими бажали колекціонери [2, 148-150].

XIX століття було часом бурхливого музейного будівництва у Європі, та й у всьому світі. Саме в цей час були засновані багато великих національних музеїв у різних країнах. Цей процес, звичайно, відбувався і на території сучасної України. Створений 17 листопада 1872 р. [3, 98]. Церковно-археологічний Музей при Київській духовній академії став фактично першим київським музеєм, котрий був доступним не лише для фахівців, але й для пересічних відвідувачів. Він мав найбільшу кількість одиниць зберігання серед українських церковно-археологічних музеїв (у 1915 р. нараховував їх близько 43 тис.) [3, 173]. Збірка ікон цього музею, без сумніву, була найціннішою і найбільшою на той час на території сучасної України.

Аналіз досліджень і публікацій

Історіографія питання почала складатись ще у XIX ст., практично з часу надходження до музею колекцій ікон. Перш за все потрібно відзначити праці відомого вченого, професора Київської духовної академії, багаторічного завідувача і зберігача Церковно-археологічного Музею М.І. Петрова, присвячені історії надходження, огляду і вивченню різних частин збірки ікон [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22]. Колекцію ікон, котру подарував музею єпископ Порфирій (Успенський), також вивчали Д.В. Айналов [1], Н.П. Кондаков [9], Н.П. Ліхачов

[10]. А.М. Муравйов, котрий заповів свою колекцію Церковно-археологічному Музею, видав її опис [13]. Ієромонах Христофор (Смірнов) склав опис Сорокінсько-Філаретівської колекції ікон [28].

Серед сучасних дослідників історії Церковно-археологічного Музею при Київській духовній академії можна назвати В.І. Ульяновського [23; 24; 25], І.А. Карсим [3; 4; 5; 6], К.К. Крайнього [7; 8], Л.Д. Федорову [27]. Колекції візантійських ікон Музею присвячена стаття О.Є. Етінгоф [29]. Втім, на сьогодні немає узагальнюючої праці з зазначеної нами проблеми, всі згадані праці висвітлюють лише її окремі аспекти.

Джерела, що стосуються історії та обставин надходження і складання колекцій ікон Церковно-археологічного Музею при КДА та їх складу, були частково опубліковані вже у 1870-х роках – на початку ХХ ст. Зокрема, це річні звіти Церковно-археологічного Товариства і Музею при КДА, котрі публікувалися у «Трудах Киевской духовной академии», починаючи з 1875 р. З них ми можемо отримати дані про щорічні надходження до Музею і найвизначніші колекції та пам'ятки. Також дані про надходження до Музею і жертвувателів містяться у фонді Церковно-історичного і археологічного Товариства при КДА (ф. 1396 Центрального державного історичного архіву України у м. Києві), у фонді М.І. Петрова (ф. 225 Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського), тощо. Також важливим джерелом, що стосується формування колекцій Музею, є опубліковані спогади і листування М.І. Петрова [11].

На основі вивчення вищезгаданих джерел та наукової літератури у статті **поставлена мета**: дослідити історію формування збірки ікон Церковно-археологічного Музею при КДА у хронологічному порядку їх надходження, шляхів надходження їх до музею, складу колекцій ікон, персоналій збирачів колекцій, історичної долі збірки.

Основний текст.

Багато великих всесвітньо відомих європейських музеїв створювались на основі монарших колекцій, котрі формувались протягом століть. Що стосується

Церковно-археологічного Музею при КДА, ситуація була такою, що його засновникам починати комплектування музейних фондів довелося буквально «з нуля». Згідно першого статуту Церковно-археологічного товариства при КДА [26, 149-154], Музей повинен був мати три засоби комплектування: шляхом придбання, шляхом обміну і шляхом пожертвувань, і три джерела комплектування: академічна бібліотека, церковні та монастирські ризниці й бібліотеки і приватна власність. Але першими двома шляхами за весь час свого існування музей придбав дуже незначну кількість предметів (близько 70 одиниць). За цим винятком, все зібрання Музею складалося з приватних пожертв. Це пояснювалось перш за все нестачею грошових коштів Церковно-археологічного товариства. Також достатньо значна кількість предметів надійшла з церковних і монастирських ризниць і бібліотек, від церковних причтів і монастирського керівництва або від окремих духовних осіб [3, 111, 114].

В чому була особливість Церковно-археологічного Музею при КДА порівняно з подібними до нього закладами (музеями при інших духовних академіях, єпархіальними давньосховищами), так це чисельність і різноманітність його колекцій. Власне, церковних і релігійних пам'яток (в тому числі не лише християнських) було (на 1915 р.) відповідно 3487 і 3689 одиниць зберігання. Величезною була нумізматична колекція, яка нараховувала 22786 монет і медалей. Також у складі фондів Музею було 1684 актів, грамот і листів, 1240 рукописів, 1124 стародруки, 3751 фотографій, гравюр та креслень, 3944 книги [3, 205-205]. Серед предметів зберігання Музею були пам'ятки кам'яного, мідного і бронзового віків, давньоєгипетські старожитності, античні грецькі й римські, грецьких колоній Північного Причорномор'я, елліністичні, скіфські, сарматські, готські, слов'янські, візантійські, християнські, часів Київської Русі, литовської доби, періоду 1569-1795 років, козацької старовини XVIII ст. З усього цього різноманіття зупинимось на збірці ікон Музею.

Першою за часом надходження значною колекцією ікон Музею була «Сорокінсько-Філаретівська», як її назвали у Музеї. Цю колекцію старовинних

руських ікон придбав у 1875 р. ректор КДА архімандрит Філарет (Філаретов) (був ректором протягом 1860 – 1878 рр.) у московського купця Андрія Єфимовича Сорокіна [16, 3], бажаючи закласти основу новоствореного Музею. Архімандрит Філарет вирішив придбати цю колекцію на кошти, котрі були в його розпорядженні. Колекція коштувала 13 тис. руб. сріблом, з них 10 тис. складав так званий «Варваринський капітал», котрий вручила ректору Варвара Львова в його повне розпорядження і на його особисті потреби. 3 тис. архімандрит планував поступово виплатити зі своїх прибутків. Але Варвара Львова, дізнавшись, що її кошти пішли не на особисті потреби ректора, стала вимагати їх назад, всю суму чи хоча б половину, їй особисто чи її племіннику офіцеру Семенову. І ледь не в самий рік і місяць смерті на той час вже єпископа Ризького Філарета, він зобов'язався виплачувати Семенову по 200 руб. на рік [11, 112-113].

Колекцію збирали кілька поколінь пращурів А.Є. Сорокіна. Половина її колись належала молельні старообрядців, відкритій у 1765 р. у Волоколамську Євстигнеєм Бажановим і його сином Михайлом, потім вона була перенесена до Москви у будинок фабриканта Грачова і передана ним міщанину Івану Онісімову, а цим останнім – своєму онуку Андрію Сорокіну. Завдяки цим особам молельня поступово збагачувалась старовинними іконами і перейшла до Сорокіна вже зі значною їх кількістю. Згодом Сорокін закрити молельню, а з зібраних у ній ікон вирішив зробити колекцію стародавнього церковного іконопису, котра мала б історичний характер, тобто містила б у собі ікони, по можливості, всіх століть, усіх шкіл і різних іконописців. Для цього він старався збирати ікони звідусіль і усіма можливими засобами. Крім ікон з молельні, до складу колекції увійшли приватні збірки любителів і знавців іконопису, іконописців і торгівців старовинними іконами (Лаврентія Осіпова, Миколи Гусарова, купця Н. Папуліна, котрий мав єдину в Росії збірку ікон строганівського іконопису, Нікіфора Гаврилова, Федора Лопухіна, купців В.Є. Грачова, Н.Ф. Дубровіна та інших, а також кілька ікон з колишнього Преображенського царського палацу в Москві, які придбали пращури Сорокіна.

Після розбору колекції А.Є. Сорокін продав у 1858 р. 122 дублетні ікони новоствореному єдиновірчому Спасо-Преображенському монастирю в Гуслицях Московської губернії. Рівно через 10 років – у 1868 р. – дерев'яна церква цього монастиря згоріла, а разом з нею загинули й усі ікони. Але найціннішу частину колекції, яка залишилась, Сорокін продав Церковно-археологічному Музею при КДА [16, 4].

Ця колекція була, можливо, єдиною такою в Російській імперії. Вона являла собою «квінтесенцію» всієї історії руського іконопису, з усіма його розгалуженнями на школи. У ній не було більше двох ікон однієї школи чи одного іконописця, з яких одна була великого, а друга – дрібного письма. Серед них було кілька образів єдиних у своєму роді, дуже багато рідкісних, важливих для історії іконопису. Деякі ікони з колекції експонувались на всесвітніх виставках (12 у Парижі і 10 у Відні), і звернули на себе увагу європейських вчених. Комітет Паризької виставки нагородив Сорокіна іменною бронзовою медаллю. За цією колекцією була написана праця, у якій робилася перша спроба дати характеристику історичному розвитку іконопису й іконописних шкіл у Російській імперії - «Історія руського іконопису» Д.А. Ровінського.

Колекція нараховувала 222 ікони; 11 з них були XIV ст. (грецького, корсунського, новгородського письма); 20 – XV ст. (грецького, сербського, новгородського письма); 36 – XVI ст. (київського, монастирського, новгородського, костромського, московського, строганівського письма); 120 – XVII ст., 22 – XVIII ст.. і 13 XIX-го ст. [16, 5-6]

Майже всі ікони Сорокінсько-Філаретівської колекції були поправлені на полях А.Є. Сорокіним і покриті оливою, так що недосвідченому оку здавались «новоробом». У цьому відношенні суттєвим її поповненням слугували невеликі колекції ікон, котрі Музей отримав зі складів Св. Синоду і Московського товариства любителів духовної просвіти (надійшла у 1874 р. і нараховувала 112 ікон)¹; вони були отримані без поповнень і прикрас, у справжньому їх вигляді [11, 114].

¹ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК). Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1-4.

Муравйовська колекція святинь і християнських старожитностей надійшла до Музею неочікувано, оскільки її збирач не мав ніяких стосунків з КДА. Це був відомий свого часу релігійний письменник і мандрівник святими місцями Сходу і Заходу Андрій Миколайович Муравйов. Під кінець життя, у 1862 р. він оселився в Києві в маєтку напроти Андріївської церкви поряд з Десятинною. У його будинку була окрема кімната («молельня»), де знаходились зібрані ним за все життя святині, в тому числі й ікони. Помер він у 1874 р. Його спадкоємець, Володимир Сергійович Муравйов, після публікацій у київській пресі з агітацією щодо передачі колекції у Церковно-археологічний Музей, у 1878 р. передав колекцію дядька Музею.

Колекція нараховувала 190 предметів. За свідченнями М.І. Петрова, багато з них були власне «святинями», а не старожитностями. Більшість ікон (їх у колекції нараховувалось 86) були також новітніми, подарованими А.М. Муравйову різними церковними ієрархами. Але були й цінні старовинні ікони, наприклад, різьблений образок Влахернської Богоматері на слоновій кістці IX ст., кілька стародавніх грецьких і грузинських ікон, дві-три пізніші копії з таких ікон [11, 114-115; 21]. Колекцію розташували у Музеї в окремій невеликій кімнаті.

Основу колекції українських ікон Музею склали ікони, пожертвовані членом Церковно-археологічного Товариства при КДА Турвонтом Венедиктовичем Кибальчичем. Він був родом з Чернігівської губернії, навчався в Академії мистецтв, потім був виключений з неї. Але в другій половині 1870-х років приїхав в Україну вже з титулом її «почесного вільного общника». У цьому званні він об'їздив міста і села Чернігівської, Полтавської і Київської губерній, здійснював широкі археологічні екскурси і збирав пам'ятки старовини для археологічного музею Академії мистецтв. Він став дійсним членом Церковно-археологічного Товариства при КДА і почав також збирати і церковні старожитності для Музею при КДА. Спочатку він начебто розгорнув активну діяльність у цьому напрямку і отримав для Музею, переважно від сільських парафіяльних священників, багато церковно-археологічного матеріалу. Серед

отриманих ним ікон була значна частина українських, які мали виражений народний характер. Ці ікони стали квінтесенцією всієї колекції українських ікон Музею.

Проте сам Кибальчич ненадовго затримався у Церковно-археологічному Товаристві: М.І. Петров дізнався, що Кибальчич був агентом таємної поліції, і вся його археологічна діяльність і активні пошуки старовинних пам'яток містами й селами України була лише прикриттям його «основної» діяльності. Петров вирішив позбутися Кибальчича, і невдовзі отримав таку можливість. Під час однієї зі своїх поїздок Кибальчич зібрав багато старовинних пам'яток для Музею, котрі отримав від сорока священників. М.І. Петров написав їм листи подяки з перерахуванням предметів, які вони пожертвували. Кілька осіб відповіли, що вони пожертвували не ті предмети, що були у списку Кибальчича, а зовсім інші. Тоді на цій підставі Церковно-археологічне Товариство виключило Кибальчича зі свого складу [11, 129-131].

Проте, як зазначає сучасний дослідник, «у спогадах М.І. Петрова справі Кибальчича відведено чимало місця і сам герой змальований в негативних фарбах. Тут наводимо численні документи, які підкреслюють неможливість однозначних негативних оцінок. Нам не вдалося лише з'ясувати питання про службу Кибальчича в якості агента таємної поліції... Кибальчич... створив власний музей старожитностей. Його колекція древніх гем оцінювалася в 25 млн. франків... Речі з його колекції виставлялися на численних археологічних та художніх виставках. Кибальчич частину з них подарував різним установам... Кибальчич часто виступав у пресі з приводу проблем охорони, збереження та реставрації пам'яток старовини» [12, 98-99].

Серед предметів, зібраних Т.В. Кибальчичем, була велика кількість українських ікон, починаючи з кінця XVII ст., які мали на собі або певну хронологічну дату, або ім'я «малювача», і мали яскраво виражений етнографічний характер. Деякі святі були зображені в українському одязі, наприклад, св. Параскева-П'ятниця. Колекція українських ікон музею з часом поповнювалася; як зауважив М.І. Петров, подібних колекцій не було ні у відомих тоді

українських музеях і давньосховищах, ні навіть на виставках при археологічних з'їздах – Київському 1899 р., Харківському 1902 р. і Чернігівському 1908 р. [11, 129]

З колекції українських ікон Музею М.І. Петров особливо відзначав 36, серед них: ікона Богородиці XVI ст. з с. Корбул Бессарабської губернії, ікона Іоанна Богослова з Ковельської соборної церкви кінця XVI ст., дерев'яна ікона Страшного суду з Києво-Михайлівського монастиря кінця XVI – поч. XVII ст., ікона св. Трійці з одним обличчям, але з трьома носами і чотирма очима XVII ст. з с. Семигор Київської губернії, ікона Благовіщення XVII ст. з с. Субботова Київської губернії, дві ікони з іконостасу (вірогідно, апостоли) з церкви с. Бакумовки Переяславського повіту Полтавської губернії, ікона Богородиці «Розчулення», передана у 1698 р. Печерським архімандритом Іоасафом Кроковським у Київський Микільський монастир, ікона Успіння Богородиці з видом Києво-Печерської лаври до пожежі 1718 р., копія з ікони Покрова Богородиці кінця XVII ст. з оригіналу, що знаходився у церкві с. Вишеньки Остерського повіту Чернігівської губернії; ікона Богородиці «Запашний цвіт» кінця XVII ст. з с. Братська Борщагівка Київського повіту, овальна ікона св. Великомучениці Варвари 1741 р. з с. Житне Роменського повіту Полтавської губернії, ікона Успіння чи Вознесіння Богородиці на небо, написана іконописцем Власом Шубейським Глінським (тобто з містечка Глінське) у 1755 р., отримана з Переяславського повіту Полтавської губернії; ікона св. Василя Великого 1755 р. з с. Крупець Острозького повіту Волинської губернії, ікона Богородиці на візерунковому фоні 1756 р. з с. Цвітохи Заславського повіту Волинської губернії, полотняна ікона св. Великомучениці Параскеви в українському головному уборі сер. XVIII ст. з Києво-Подільської Різдово-Предтеченської церкви, ікона св. Великомучениці Параскеви др. пол. XVIII ст. в народному одязі з м. Бориспіль Полтавської губернії, та ін. [17, 45-48]

Порфірїївська колекція східних ікон була хоч і невеликою у кількісному відношенні, але найціннішою; до її складу входили одні з найдавніших ікон світу. Зібрав цю колекцію відомий вчений-візантолог єпископ Порфірїй

(Успенський). Більшу частину свого життя він провів на Сході, де збирав матеріали для історії східної церкви. Коли Порфирій, котрий був у той час головою Російської місії в Єрусалимі, здійснив свою другу подорож на Синай у 1850 р., він зацікавився колекцією ікон в монастирі Св. Єкатери́ни. Він придбав двадцять шість ікон і вивіз їх в Єрусалим, де вони знаходились до 1860 р. У 1860-х роках він оселився у Києві у Михайлівському Златоверхому монастирі, був його настоятелем і вікарієм Київської єпархії з титулом єпископа Чигиринського. В той час він познайомився з М.І. Петровим, оглянув Церковно-археологічний Музей, зокрема, колекцію А.М. Муравйова, і пообіцяв заповісти свою «невелику, але відбірну колекцію східних ікон» Музею. Перед від'їздом з Києва до Москви, куди його перевели у 1878 р., він передав М.І. Петрову невелику колекцію предметів, вивезену ним зі Сходу, котра мала переважно етнографічний характер.

У 1879 р. у листі до М.І. Петрова колишній ректор КДА єпископ Філарет, який до кінця свого життя цікавився справами Музею і поповненням його колекцій, особливо наголошував на тому, що потрібно підтримувати зв'язки з єпископом Порфирієм – він може «озолотити» Музей. Також він писав: остерігайтесь, щоб Москва не перехопила у Вас [колекцію єпископа Порфирія] [11, 283].

У серпні 1885 р., після смерті єпископа Порфирія, його колекція ікон (43 номери на 42 дошках) надійшла до Церковно-археологічного Музею [11, 133-135]. Всі ікони, за трьома винятками, містились у простих дерев'яних кіютах чи ящиках, з кришками на петлях і з застібками, а на зворотних дошках цих кіютів чи ящиків було відмічено рукою єпископа Порфирія місце придбання певної ікони: «Синай», «Афон». Подібні відмітки, тільки на папірцях, існували й щодо двох ікон, не поміщених у кіюти чи ящики, однієї єрусалимської і однієї афонської.

Серед цих ікон виявилися п'ять найдавніших ікон (Богородиці, Івана Предтечі, мучеників Сергія і Вакха, мученика і мучениці, архангела Михаїла), написаних восковими фарбами енкаустичним способом, приблизно датовані V –

VI століттями. Ця техніка живопису була відома в епоху еллінізму, і пізніше проникла до християнського мистецтва. Енкаустичні ікони були написані у натуралістичній манері портретного живопису, яскравими фарбами, і цим різко відрізнялись від пізніших ікон. Опис ікон та інших предметів, що входили до колекції, був складений М.І. Петровим [18].

Початок наукового вивчення ікон Порфіріївської колекції поклав професор А.В. Прахов, котрий відкрив, що одна з синайських ікон, а саме мученика і мучениці, написана восковими фарбами енкаустичним способом і датується приблизно V – VI століттями. Прахов говорив, що вперше в житті бачив таку ікону. У 1890 р. М.І. Петров посилав цю ікону на виставку при археологічному з'їзді у Москві, де її побачив австрійський вчений професор Стржижочський, котрий її сфотографував і змалював і у такому вигляді опублікував її за кордоном. М.І. Петров знайшов серед інших синайських ікон колекції ще дві написані восковими фарбами – Богородиці і Предтечі. Коли у 1901 р. Музей відвідали для дослідження ікон цієї колекції академік Н.П. Кондаков і професор Д.В. Айналов, вони підтвердили здогадку М.І. Петрова і знайшли ще таку ж ікону мучеників Сергія і Вакха. До них згодом приєднали ще одну синайську ікону, архангела Михаїла [11, 135].

Порфіріївська колекція містила у собі зразки трьох періодів розвитку візантійсько-грецької іконографії: 1) давньохристиянського, з часу встановлення християнства як державної релігії у Римській імперії і до XII – XIII ст.; 2) періоду відродження візантійського і взагалі грецького іконопису, взаємовпливу візантійського іконопису й італійського відродження, тобто італо-критської школи іконопису (XV – XVI ст.); 3) періоду після падіння Візантійської імперії, періоду занепаду грецького іконопису і підкорення його західноєвропейським зразкам живопису. 26 ікон походили з Синаю, 1 з Єрусалиму, 14 з Афону [15, 3-6; 18, 164-166, 311].

Крім вже згаданих найдавніших ікон, до складу колекції входили ікона святого великомученика Пантелеймона з Синаю IX – X ст., ікона святих Петра і Арсенія X – XII ст., ікона святих великомучеників Федора Тірона і Федора

Стратилата XI – XII ст., ікона преподобного Даниїла XI – XII ст., мозаїчна ікона св. Миколая XII ст., ікона святих апостолів Петра і Павла XII – XIII ст., ікона Спаса Еммануїла з Синаю XIII – XV ст., ікона Богоматері «Елеуси» з Синаю п. п. XV ст., ікона Богоматері Деїсусної з Синаю п. п. XV ст., ікона преподобного Сави Освяченого з Синаю XV – XVI ст., та ін. [15, 9-17].

Експозиція ікон з Порфіріївської колекції розташовувалась у Музеї посередині п'ятої кімнати, по боках її були розташовані колекції північно-руських ікон (на західній стіні) і українських ікон (на східній стіні). На думку М.І. Петрова, ці три групи ікон являли собою ніби наочну картину історичного розвитку християнського, зокрема східного, іконопису. Енкаустичні синайські ікони Порфіріївської колекції, котрі слугували ніби відголосом давньогрецького античного живопису, мали характер натурального, портретного живопису і вирізнялись жвавистістю фарб і виразністю типів. Порівняно з ними ікони російських шкіл були ніби тінями з потойбічного світу, з худими тілами, з виснаженими й суворими обличчями. Навпаки, українські ікони вже прагнули до вираження на них життєвості й оригінальності. В цьому відношенні українські ікони були ніби відродженням давнього християнського живопису [11, 135-136].

Колекція К.П. Демідової, княгині Сан-Донато, складалася з руських ікон, металевих образків і хрестиків. Збирав її французький інженер Траншер, котрий брав участь у побудові Київського залізничного мосту. Після закінчення робіт він продав цю колекцію за 3 тис. руб. П.П. Демідову, котрий у 1874 р. був київським міським головою. Останній придбав в Італії князівство Сан-Донато, куди й відправив Траншерівську колекцію, а після продажу цього князівства передав колекцію місцевим католицьким ченцям. Після його смерті дружина К.П. Демідова Сан-Донато забрала ці предмети і подарувала їх Церковно-археологічному Музею.

Ця колекція нараховувала 207 предметів; серед них було кілька дерев'яних ікон і іконок, дерев'яних і мідних хрестів і багато металевих, переважно мідних іконок і хрестиків, серед яких були й шедеври ювелірного мистецтва [11, 136].

Найчисленнішою колекцією, котра надійшла до Церковно-археологічного

Музею в 1893 – 1895 роках, була колекція М.О. Леопардова, вихованця Вологодської духовної семінарії, який більшу частину свого життя провів у Кронштадті на службі у морському відомстві. Після відставки й виходу на пенсію близько 1890 р., він оселився в Києві, придбав собі два будинки. М.О. Леопардов не мав дітей і всі свої колекції вартістю 9 тис. руб. передав до Церковно-археологічного Музею [11, 138].

Основна маса предметів Леопардівської колекції (вона нараховувала 9078 одиниць) мала нумізматичний характер. Але серед них були й ікони. Зокрема, у 1893 р. М.О. Леопардов передав до Музею 65 ікон і священних предметів, у 1895 р. ще 64 ікони і предмети богослужбового вжитку. Більша частина предметів колекції була зібрана в Україні, переважно у Києві, Київській, Чернігівській, Херсонській, Таврійській, Подільській, Волинській губерніях і у Білорусі²[14, 506-511].

Також відомо, що у складі збірки ікон Музею були 20 старовинних ікон з Києво-Софійського собору, що надійшли до Музею у 1874 р.³, 30 старовинних ікон з Ніжинського Благовіщенського монастиря, пожертвованих у 1875 р. його настоятелем архімандритом Ієронімом⁴, 81 старообрядницька ікона з переданої до Музею колекції В.М. Фальковського⁵[20], старовинні ікони з Новгород-Сіверського монастиря Чернігівської єпархії, передані у 1898 р.⁶

Події Першої світової війни перервали діяльність Церковно-археологічного Музею при КДА. 25 вересня 1914 р. надійшов указ Св. Синоду про створення «Центрального русского церковного древлехранилища в Москве» та передачу туди експонатів. Указ обговорювався на засіданні Церковно-історичного і археологічного товариства при КДА 25 листопада того ж року і отримав різко негативну оцінку. Товариство відмовилося передавати свій Музей, створений на громадські кошти і складений з приватних пожертв і колекцій. У 1915 р. КДА була евакуйована до Казані. Найцінніші речі Музею у 15 ящиках в супроводі В.Д.

² ЦДІАУК. Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 1-44; Спр. 61. Арк. 1-81.

³ ЦДІАУК. Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1-44.

⁴ ЦДІАУК. Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1-36.

⁵ ЦДІАУК. Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 1-7;

⁶ ЦДІАУК. Ф. 1396. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 1-68.

Прилуцького також були вивезені. Інші експонати склали у 85 ящиків, котрі зберігалися в Музеї. У 1916 р. відбулася реєвакуація КДА, в тому числі й музейних речей. В такому «запакованому» стані речі зберігалися до 1918 р. у вологому, неопалюваному приміщенні Музею [12, 80].

М.І. Петров у спогадах писав: «Что будет дальше с нашим Церковно-археологическим Музеем, - это одному Богу известно. Одно только желательно, чтобы наш Музей с его мировыми редкостями (иконы, писанные восковыми красками) не прилаживался искусственно к каким-либо существующим уже ученым или даже учебным заведениям, а имел бы самостоятельное значение и служил бы объектом ученых занятий и исследований различных ученых-специалистов и художников» [11, 143].

Але побажанням вченого не судилося здійснитись. Впродовж 1919 – 1920 рр. із реквізицією приміщень КДА та її формальною ліквідацією, музейні експонати були розпорошені. У липні 1921 р. Ф.І. Шміт на засіданні Археологічної комісії ВУАН запропонував усе, що залишилося від Церковно-археологічного Музею, передати в Музей культів та побуту Лаврського музейного містечка. Більшість із речей дійсно потрапила до Лаврського музею культів та побуту Київської губ політпросвіти, а рукописи і книги – до Всенародної Бібліотеки України. Чимало речей під час різних переміщень пропало. Ряд експонатів Церковно-археологічного Музею можна побачити майже в усіх київських музеях [12, 80]. Так, чотири найдавніші ікони воскового живопису перед Другою світовою війною віддали з лаври в музей, який зараз названий на честь Богдана і Варвари Ханенків.

Доля більшої частини ікон, що залишилися в музеї Києво-Печерської лаври, трагічна. Під час Другої світової війни німці вивезли величезну кількість пам'яток мистецтва з Києва, в тому числі більшу частину ікон з колекцій А.М. Муравйова і єпископа Порфирія (Успенського). У січні 1944 р. 78 ящиків було відправлено в Ріхау (60 км від Кенігсберга). У січні 1945 р. під час наступу радянської армії, як повідомляли свідки, скарби, вивезені з України, згоріли під час пожежі. Разом з тим відомо, що у США була вивезена колекція рейхскомісара

Е. Коха, котрий керував вивезенням цінностей з України, в тому числі і з Києва, і не можна виключити, що частина вкрадених творів вціліла і разом з особистою збіркою Коха опинилась за океаном [29, 237].

Ще чекає на своїх дослідників історія, яким чином вдалося врятувати найцінніші енкаустичні ікони з колишньої колекції Церковно-археологічного Музею під час Другої світової війни. Пройшло понад століття після припинення діяльності Музею, і ці ікони довелося рятувати вже від загибелі під час сучасної війни. У музеї Лувр у Парижі з 14 червня по 6 листопада 2023 р. проходила виставка ікон із колекції музею Ханенків. Експозиція «Біля витоків сакрального образу. Ікони з музею Ханенків» презентувала п'ять з шістнадцяти шедеврів, привезених з Києва до Парижу. Це чотири енкаустичні ікони на дереві (Святі мученики Сергій і Вакх, Святий Іоанн Хреститель, Богородиця з дитям, Святі Платон і Гликерія), та константинопольська мікромозаїчна ікона св. Миколая кінця XIII – поч. XIV ст., оздоблена винятковим золотарським обрамленням.

Цей важливий для України проект — результат меморандуму, що був підписаний у 2022 р. між Лувром, Міністерством культури та інформаційної політики України та Посольством України у Франції. Згідно з меморандумом, Лувр, один з найзнаменитіших і великих музеїв світу, приймає на зберігання частину цінної колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків у Києві. Наразі Лувр проводить масштабне дослідження візантійської світової спадщини. На 2027 рік заплановано відкриття відділу мистецтв Візантії та християнства на Сході. Виставка ікон з колекції музею Ханенків стала першою міжнародною співпрацею для цього відділу Лувру. Після експонування ікони з музею Ханенків досліджуються у лабораторіях Національного центру досліджень та реставрації музеїв Франції⁷.

Висновки

Збірка ікон Церковно-археологічного Музею при Київській духовній академії (1872 – 1919) була найчисельнішою і найціннішою на час його існування

⁷ <https://vogue.ua/article/culture/art/u-luvri-vidkrilasya-vistavka-starovinnih-ikon-z-kolekciji-muzeyu-hanenkiv-52599.html> ; <https://suspilne.media/508779-ak-vidbuvaetsya-vistavka-ukrainskih-ikon-u-luvri-rozpovidaut-u-muzei-hanenkiv/>

на території сучасної України. Досить значна кількість ікон надійшла від церковних установ (церков, монастирів, Св. Синоду, тощо), але переважна більшість потрапила до Музею як пожертви від приватних осіб.

Серед найбільших і найцінніших колекцій ікон можна назвати наступні. Сорокінсько-Філаретівська надійшла до Музею у 1875 р., нараховувала 222 ікони XIV – XIX ст., унікальна тим, що являла собою «квінтесенцію» всієї історії руського іконопису, з усіма його розгалуженнями на школи.

Колекція ікон зі складів Св. Синоду і Московського товариства любителів духовної просвіти (надійшла у 1874 р. і нараховувала 112 ікон також руського іконопису) доповнювала Сорокінсько-Філаретівську. 86 ікон Муравйовської колекції, яка надійшла до Музею у 1878 р.; більшість з них були новітніми (тобто XIX ст.), але серед них були і цінні старовинні ікони.

Колекція українських ікон Музею, багато з яких були зібрані на території України у парафіяльних священників Т.В. Кибальчичем. Колекція формувалась протягом всього часу існування Музею. Точна кількість ікон невідома, М.І. Петров у третьому випуску «Альбому» коротко описав 36 найцікавіших, на його думку, таких ікон XVI – XVIII ст. Деякі з них зображали святих у національному українському одязі.

Невелика (43 ікони на 42 дошках), але найцінніша Порфіріївська колекція ікон. Надійшла до Музею у 1885 р., у своєму складі мала п'ять найдавніших енкаустичних ікон з Синаю, датованих приблизно V – VII ст., а також пізніші візантійські і грецькі ікони IX – XVIII ст., зібрані єпископом Порфірієм (Успенським) на Синаї і Афоні.

Колекція К.П. Демідової, княгині Сан-Донато, складалася з руських ікон, металевих образків і хрестиків. Зібрав її французький інженер Траншер під час свого перебування на території України. Ця колекція нараховувала 207 предметів; серед них було кілька дерев'яних ікон і іконок, дерев'яних і мідних хрестів і багато металевих, переважно мідних іконок і хрестиків, серед яких були й шедеври ювелірного мистецтва.

129 ікон нараховувала Леопардівська колекція, котра надійшла до Музею

протягом 1893 – 1895 рр.; більша їх частина була зібрана на території України. 81 старообрядницька ікона була у переданій до Музею колекції В.М. Фальковського; колекція надійшла на початку ХХ ст. Також у складі збірки Музею були старовинні ікони з Києво-Софійського собору та кількох монастирів на території України, котрі надходили з 1874 по 1898 рр.

Події ХХ ст. (дві світові війни, революції 1917 р. та панування атеїстичної ідеології в СРСР) негативно вплинули на збереження багатющих колекцій Церковно-археологічного Музею при КДА, в тому числі й ікон. Багато музейних предметів зникли, вкрадені чи були просто знищені; припинив своє існування й сам Музей. Проте, деякі ікони вціліли під час усіх перипетій, і досі зберігаються у деяких київських музеях. Найцінніші енкаустичні ікони, котрі зараз у складі збірки Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків у Києві, були вивезені до Франції з міркувань безпеки і експонувались на виставці в Луврі.

Література:

1. Айналов Д.В. Синайские иконы восковой живописи // Византийский временник. 1902. Т. 9. Вып. 3-4. С. 343-377. 5 табл.
2. Грицкевич В.П. История музейного дела до конца XVIII века. СПб, 2004.
3. Карсим І.А. Розвиток церковної археології та музейництва в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Дис... канд. іст. наук. 07.00.01. Київ, 2002.
4. Карсим І.А. Приватні колекції у зібранні Церковно-Археологічного музею Київської Духовної Академії // Музеї. Меценати. Колекції. Збірник наукових праць. Київ-Полтава: Археологія, 2000. С. 19-22.
5. Карсим І.А. Експозиційна робота та принципи діяльності церковно-археологічних музеїв в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. К.: Видавничий центр «Київський Університет», 2002. Вип. 62. С. 13-16.
6. Карсим І.А. Розробка принципів систематизації предметів зберігання та

експозиційна робота у Церковно-археологічному музею при Київській Духовній Академії (1872 – 1915 рр.) // Могилянські читання 2002. Збірник наукових праць. К., 2003. С. 213-218.

7. Крайній К.К. Київське Церковно-історичне та археологічне товариство. 1872-1920 // Лаврський альманах: збірник наукових праць. Вип. 4. Спецвипуск 1. Київ: «Пуль-сари», 2001. С. 3-95.

8. Крайній К.К. Київський Церковно-археологічний музей. Історія і доля // Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею 1872 -1922 рр. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. 2002. - С. 6-18.

9. Кондаков Н.П. Иконы синайской и афонской коллекций Преосв. Порфирия, издаваемые в лично им изготовленных 23 таблицах. СПб.: Императорская академия наук. 1902. 90 с.

10. Лихачев Н.П. Материалы для истории русского иконописания: Атлас. В 2 т. СПб.: Экспедиция заготовления бумаг, 1906. Т. 1: VIII, 12 с., 210 л. ил. Т. 2: 18 с., 209 л. ил.

11. Микола Петров. Скрижалі пам'яті. Київ: «Либідь», 2003. 333 с.

12. Микола Петров. Скрижалі пам'яті. Коментарі та додатки. Склав Василій Ульяновський. Київ: Прайм, 2003.

13. Муравьев А.Н. Описание предметов древности и святынь, собранных путешественником по святым местам. Киев, 1872. 76 с.

14. Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1893/94 учебный год // Труды Киевской духовной академии. 1894. № 11. С. 506-511.

15. Петров Н.И. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Вып. 1. Коллекция синайских и афонских икон преосвященного Порфирия Успенского. Киев, 1912. 17 с., 21 л. ил.

16. Петров Н.И. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Вып. 2. Сорокинско-филаретовская коллекция русских икон разных пошибов или писем. Киев, 1913.

37 с., 19 л. ил.

17. Петров Н.И. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Вып. 3. Южно-русские иконы. Киев, 1914. 49 с.

18. Петров Н.И. Коллекции древних восточных икон и образчиков древней книжной живописи, завещанные преосвященным Порфирием (Успенским) Церковно-археологическому обществу при Киевской духовной академии // Труды Киевской духовной академии. 1886. № 9. С. 163-177; № 10. С. 294-320.

19. Петров Н.И. Коллекции древних предметов и монет, пожертвованных Церковно-археологическому музею при Киевской духовной академии членом общества Н.А. Леопардовым. Киев, 1895. 82 с.

20. Петров Н.И. Коллекция старообрядческих икон и других священных предметов из Стародубья, собранная В.Н. Фальковским // Труды Киевской духовной академии. 1902. № 1.

21. Петров Н.И. Муравьевская коллекция в Церковно-археологическом музее при Киевской духовной академии // Труды Киевской духовной академии. 1878. № 7. С. 193-216.

22. Петров Н.И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Киев, 1897. 292 с.

23. Ульяновський В.І. «Третя складова» історико-церковної школи КДА (замість післямови) // Просемінарії: Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури. К., 1997. С. 133-144.

24. Ульяновський В.І. Церковно-археологический Музей при КДА: боротьба ідей – Петров и Дмитриевский // Проблемы славяноведения. Вып. 4. Брянск, 2002. С. 121-146.

25. Ульяновський В.І. Микола Петров. Скрижалі пам'яті. Коментарі та додатки. Склав Василій Ульяновський. Київ: Прайм, 2003. 270 с.

26. Устав Церковно-археологического общества при Киевской духовной академии // Труды Киевской духовной академии. 1873. № 1. С. 149-154.

27. Федорова Л.Д. Становлення і розвиток церковно-історичного

музейництва в Києві (кінець XIX – початок XX ст.) // Праці Центру пам'яткознавства. Розділ IV. Київ, 2011. Вип. 20. С. 137-152.

28. Христофор (Смирнов), проф. иеромонах. Описание Филаретовской коллекции древних русских икон Церковно-археологического музея, приобретенной у г. Сорокина. Вып. 1. Киев. 1883.

29. Этингоф О.Е. Николай Иванович Петров и коллекция византийских икон Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии // Искусство Евразии [Электронный журнал]. 2020. № 4(19). С. 228-240.

References

Ainalov, D.V. (1902). Sinaiskie ikony voskovoi zhivopisi [Sinai wax painting icons] *Vizantiiskii vremennik*. Vol. 9. Vyp 3-4, 343-377 [in Russian].

Etingof, O.E. (2020) Nikolai Ivanovich Petrov i kolleksiia vizantiiskikh ikon TSerkovno-arkheologicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii [Nikolai Ivanovich Petrov and the collection of Byzantine icons of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy] *Iskusstvo Evrazii [Elektronnyi zhurnal]* 4 (19), 228-240 [in Russian].

Fedorova, L.D. (2011) Stanovlennia i rozvytok tserkovno-istorychnoho muzeinytstva v Kyievi (kinets XIX – pochatok XX st.) [Formation and development of the church-historical museology in Kyiv (end of the 19th - beginning of the 20th century)] *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva. Rozdil IV. Vyp. 20*. Kyiv, 137-152 [in Ukrainian].

Gritskevich, V.P. (2004). *Istoriia muzeinogo dela do kontsa XVIII veka* [The history of museum work until the end of the 18th century] Sankt-Peterburg [in Russian].

Karsym, I.A. (2002). Ekspozytsiina robota ta pryntsyipy diialnosti tserkovno-arkheolohichnykh muzeiv v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Expositional work and principles of activity of church-archaeological museums in Ukraine (the other half of the 19th - the beginning of the 20th century)] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*. Kyiv: Vydavnychi tsentr «Kyivskiyi Universytet», 62, 13-16 [in Ukrainian].

Karsym, I.A. (2000) Pryvatni kolektsii u zibranni TSerkovno-Arkheolohichnoho muzeiu Kyivskoi Dukhovnoi Akademii [Private collections at the collections of the Church-Archaeological Museum of the Kiev Theological Academy] *Muzei. Metsenaty. Kolektsii. Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv-Poltava: Arkheolohiia, 19-22 [in Ukrainian].

Karsym, I.A. (2002) *Rozvytok tserkovnoi arkheolohii ta muzeinytstva v Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.* [The development of church archeology and museum work in Ukraine in the other half of the 19th century is at the beginning of the 20th century] *Dys... kand. ist. nauk*. 07.00.01. Kyiv, 1-207 [in Ukrainian].

Karsym, I.A. (2003) Rozrobka pryntsyypiv systematyzatsii predmetiv zberihannia ta ekspozytsiina robota u TSerkovno-arkheolohichnomu muzeiu pry Kyivskii Dukhovnii Akademii (1872 – 1915 rr.) [Development of the principles of systematization of objects and the expositional work at the Church-Archaeological Museum of the Kiev Theological Academy (1872 - 1915)] *Mohylianski chytannia 2002. Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 213-218 [in Ukrainian].

KHristofor Smirnov, prof ieromonakh (1883) *Opisanie Filaretovskoi kolleksi drevnikh russkikh ikon TSerkovno-arkheologicheskogo muzeia priobretennoi u g Sorokina* [Description of the Filaret collection of ancient Russian icons of the Church-Archaeological Museum, acquired from Mr. Sorokin] Vyp 1. Kiev [in Russian].

Kondakov, N.P. (1902) *Ikony sinaiskoi i afonskoi kolleksi Preosv Porfiriia izdavaemye v lichno im izgotovlennykh 23 tablitsakh* [Icons from the Sinai and Athos collections of His Grace

Porfiry, published in 23 tables made by him personally] Sankt-Peterburg: Imperatorskaia akademiia nauk [in Russian].

Krainii, K.K. (2001) Kyivske Tserkovno-istorychne ta arkhelohichne tovarystvo. 1872-1920 [Kyiv Church-Historical and Archaeological Society. 1872-1920] *Lavrskiy almanakh: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 4. Spetsvypusk 1.* Kyiv: «Pul-sary», 3-95 [in Ukrainian].

Krainii, K.K. (2002) Kyivskiy Tserkovno-arkhelohichnyi muzei. Istoriia i dolia [Kiev Church-Archaeological Museum. History and destiny] *Kataloh zberezhenykh pam'iatok Kyivskoho Tserkovno-arkhelohichnoho muzeiu 1872 -1922 rr.* Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 6-18 [in Ukrainian].

Likhachev, N.P. (1906) *Materialy dlia istorii russkogo ikonopisaniia: Atlas. V 2 t.* [Materials for the history of Russian icon painting: Atlas. 2 vol.] Sankt-Peterburg: Ekspeditsiia zagotovleniia bumag [in Russian].

Muravev, A.N. (1872) *Opisanie predmetov drevnosti i sviatyn sobrannykh puteshestvennikom po sviatym mestam* [Description of antiquities and shrines collected by a traveler in holy places] Kiev [in Russian].

(1894) *Otchet o sostoianii Kievskoi dukhovnoi akademii za 1893/94 uchebnyi god* [Report on the state of the Kyiv Theological Academy for the 1893/94 academic year] *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii, 11*, 506-511 [in Russian].

Petrov, N.I. (1912) *Albom dostoprimechatel'nostei Tserkovno-arkhelogicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii. Vyp. 1 Kolleksiia sinaiskikh i afonskikh ikon preosviashchennogo Porfiriia Uspenskogo* [Album of sights of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy. Issue. 1. Collection of Sinai and Athos icons of Reverend Porfiry Uspensky] Kiev [in Russian].

Petrov, N.I. (1913) *Albom dostoprimechatel'nostei Tserkovno-arkhelogicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii. Vyp 2 Sorokinsko-filaretovskaia kolleksiia russkikh ikon raznykh poshibov ili pisem* [Album of sights of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy. Issue 2. Sorokinsko-Filaretovskaya collection of Russian icons of various styles or schools] Kiev [in Russian].

Petrov, N.I. (1914) *Albom dostoprimechatel'nostei Tserkovno-arkhelogicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii. Vyp 3 IUzhno-russkie ikony* [Album of sights of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy. Issue 3. South Russian icons] Kiev [in Russian].

Petrov, N.I. (2003) *Vospominaniia i pereziska s raznymi litsami (1840 -1882)* [Memoirs and correspondence with various persons (1840 -1882)] *Mykola Petrov. Skryzhali pam'iaty.* Kyiv: «Lybid», 144-299 [in Russian].

Petrov, N.I. (2003) *Vospominaniia starogo arkheloga* [Memoirs of an old archaeologist] *Mykola Petrov. Skryzhali pam'iaty.* Kyiv: «Lybid», 106-143 [in Russian].

Petrov, N.I. (1886) *Kolleksiia drevnykh vostochnykh ikon i obrashchikov drevnei knizhnoi zhivopisi zaveshchannye preosviashchennym Porfiriem Uspenskim Tserkovno-arkhelogicheskomu obshchestvu pri Kievskoi dukhovnoi akademii* [Collections of ancient Eastern icons and samples of ancient book painting, bequeathed by His Grace Porfiry (Uspensky) to the Church-Archaeological Society at the Kyiv Theological Academy] *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii, 9*, 163-177; *10*, 294-320 [in Russian].

Petrov, N.I. (1895) *Kolleksiia drevnykh predmetov i monet pozhertvovannykh Tserkovno-arkhelogicheskomu muzeiu pri Kievskoi dukhovnoi akademii chlenom obshchestva N.A. Leopardovym* [Collections of ancient objects and coins donated to the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy by a member of the society N.A. Leopardov.] Kiev [in Russian].

Petrov, N.I. (1902) *Kolleksiia staroobriadcheskikh ikon i drugikh sviashchennykh predmetov iz Starodubia sobrannaia V.N. Falkovskim* [A collection of Old Believer icons and other sacred objects from Starodubye, collected by V.N. Falkovsky] *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii, 1* [in Russian].

Petrov, N.I. (1878) Muravevskaia kolleksiia v TSerkovno-arkheologicheskom muzee pri Kievskoi dukhovnoi akademii [Muravyov's collection in the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy] *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 193-216 [in Russian].

Petrov, N.I. (1897) Ukazatel TSerkovno-arkheologicheskogo muzeia pri Kievskoi dukhovnoi akademii [Index of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy] Kiev [in Russian].

Ulianovskiy, V.I. (2003) Mykola Petrov. Skryzhali pam'iaty. Komentari ta dodatky. Sklav Vasylii Ulianovskiy [Mykola Petrov. Tablets of memory. Comments and additions. Compiled by Vasily Ulyanovsky] Kyiv: Praim [in Ukrainian].

Ulianovskiy, V.I. (1997) «Tretia skladova» istoriko-tserkovnoi shkoly KDA (zamiest pisliamovy) ["The third component" of the historical and church school of the KDA (instead of the afterword)] *Proseminarii: Mediievistyka. Istoriia Tserkvy, nauky i kultury*. Kyiv, 133-144. [in Ukrainian].

Ulianovskii V.I. (2002) TSerkovno-arkheologicheskii Muzei pri KDA: borba idei – Petrov i Dmitrievskii [Church-Archaeological Museum at the KDA: the struggle of ideas - Petrov and Dmitrievsky] *Problemy slavianovedeniia vup*. 4 Briansk, 121-146 [in Russian].

(1873) Ustav TSerkovno-arkheologicheskogo obshchestva pri Kievskoi dukhovnoi akademii [Charter of the Church-Archaeological Society at the Kyiv Theological Academy] *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 149-154 [in Russian].

Abstract.

The purpose of the research paper is to investigate the history of the formation of the collection of icons of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy in the chronological order of their arrival, the ways of their income at the Museum, the composition of the icon collections, the personalities of the collectors of the collections, the historical fate of the collection.

The scientific novelty is from the general theme of the activity of the Church-Archaeological Society and the Museum at the Kyiv Theological Academy, the history of icon collections, which is researched on the basis of published and unpublished sources, is separately highlighted.

Conclusions. The collection of icons of the Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy (1872 – 1919) was the largest and most valuable during its existence on the territory of modern Ukraine. A fairly significant number of icons came from church institutions (churches, monasteries, the Holy Synod, etc.), but the vast majority got to the Museum as donations from private individuals.

The following can be named among the largest and most valuable collections of icons. Sorokinsko-Filaretivska counted 222 icons of the 14th - 19th centuries, unique in that it represented the "quintessence" of the entire history of Russian icon painting, with all its ramifications into schools. The collection of icons from the warehouses of the Holy Synod and the Moscow Society of amateur of Theological Enlightenment included 112 icons, also of Russian iconography. There were 86 icons in the Muravyov collection, among them were valuable ancient icons.

The Museum's collection of Ukrainian icons of the 16th - 18th centuries, many of which were collected on the territory of Ukraine from parish priests T.V. Kybalchych, was formed during the entire existence of the Museum. Some of them depicted saints in national Ukrainian clothes.

The small (43 icons on 42 boards), but the most valuable Porphyry collection of icons included the five oldest encaustic icons from Sinai, dated approximately from the 5th to the 7th centuries, as well as later Byzantine and Greek icons from the 9th to the 18th centuries, collected by the bishop Porphyry (Uspensky) on Sinai and Athos.

Collection of K.P. Demidova, Princess of San Donato, consisted of Russian icons, metal images and crosses, numbered 207 items. 129 icons were in the Leopardov collection; most of them were collected on the territory of Ukraine. 81 Old Believer icons were in the collection transferred to the Museum by V.M. Falkovsky. The Museum's collection also included ancient icons from the Kyiv Saint Sophia Cathedral and several monasteries in Ukraine.

Events of the 20th century (two world wars, the revolutions of 1917 and the dominance of atheistic ideology in the USSR) had a negative impact on the preservation of the rich collections of the Church-Archaeological Museum at the KTA, including icons. Many museum objects disappeared, were stolen or were simply destroyed; the Museum itself also ceased to exist. However, some icons survived all the vicissitudes and are still kept in several Kyiv museums.

Keywords: *icons, Church-Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy, museum collections of Ukraine.*